

Az alkotmányok értelme – A modern alkotmányok szociológiai és politikai jelentéstartalmai.^[1]

Az 1983. december 15-én megalakult Olasz Szociológiai Társaság (Associazione Italiana di Sociologia/AIS) Szociológiai Elméletek és Társadalmi Változások szekciója 2008-ban modern alkotmányok értelméről szóló írásokat tett közzé. A kötet a Bulzoni Kiadó egyik sorozatának, az *Incontri Europei di Amalfi* részeként jelent meg Carlo Mongardini szociológus-politológus professzor szerkesztésével. A sorozatban az elmúlt években már több olyan aktuális témát vitattak meg, mint a nyugat-európai demokrácia, az Európai Unió, az újkori nyugati kultúra válsága és hanyatlása, a globalizációnak a társadalmi kapcsolatokra gyakorolt hatása vagy a kapitalizmus szellemisége.

Ez alkalommal „Az alkotmányok értelme” (*Il senso delle costituzioni*) az újkori európai közjogi gondolkodás legfontosabb dokumentumának, az írott alkotmányoknak a szerepét, jelentéstartalmait, illetve jövőjét taglalja.^[2] A tanulmánykötet négy különböző témakörben – az 1. alkotmányok értéke, az 2. alkotmány, civil társadalom és kultúra, az 3. alkotmány jogi és politikai értékek között valamint az 4. alkotmány és demokrácia problematikájában – arra keresi a választ, hogy a globalizáció, a vallási fundamentalizmus és az Európai Unió sikertelen alkotmányozási folyamatai a nemzetállami-nemzetállam feletti- és

[1] A recenzió a TÁMOP: 4/1.1/A-10/1. KONV-2010-005 program alapján készült.

[2] Mongardini, Carlo (a cura) (2008): *Il senso delle Costituzioni*. Roma, Bulzoni Editore. A kötetben megtalálható írások igen nagy száma miatt a szerző terjedelmi okokból az egyes témakörökből szelektálva mutatja be a tanulmányokat. A kötet az alábbi témakörökben közölt írásokat: Carlo Mongardini: Introduzione, Domenico Fisichella: Il senso delle costituzioni, Peter Häberle: Der Sinn von Verfassungen in Kulturwissenschaftlicher Sicht, Karl-Siegbert Rehberg: La costituzione come „simbolo di testo”. Osservazioni teoretiche nella prospettiva dell’analisi istituzionale, Johannes Weis: On the Representation of Constitutions, Pierpaolo Donati: Le nuove costituzioni in una società post-hobbesiana, Roger Friedland: Constituting violence, Saad Abudayeh: Religion and the Constitution in the Arab World, Massimo Corsale: Costituzione e ceto dei giuristi, Alberto Febbraio: Costituzione e cultura giuridica, Simona Andrini: Dova va la teoria dei sistemi? Un’ipotesi: le costituzioni civili, Gheorghe e Marcela Stoica: The Constitution. The new Elites and Difficulties of Development of the Political Class in Post-communist Romania, Hans-Peter Müller: The Constitution of Democracy. The Legacy of Alexis Tocqueville, Maurizio Bach: La costituzione come „ordine legittimo”, Maria Sofia Corciulo: Il senso della costituzione napoletana del 1820-1821, Sergio Fabrini: Constitutionalization as an Open Process: Constituting Compound Politics from Philadelphia to Brussels.

társadalmi szinteken nem tisztázott szerepek és funkciók miatt hogyan hatnak az állami alkotmányok sorsára. Erre a kérdésre normatív – szigorúan jogpozitivistá és közjogtudományi – szempontból nem adható válasz. A szociológiai és politológiai nézőpontok azonban, amelyekre a kötetben szereplő írások mindegyike igen nagy hangsúlyt fektet, sokat segíthetnek a jelen társadalmi, politikai és gazdasági folyamatainak a megértésében, továbbá ezen folyamatoknak az alkotmányra gyakorolt hatásai elemzésében.

I. AZ ALKOTMÁNYOK ÉRTÉKE

A kötet első részében található írások Carlo Mongardini bevezető gondolataival arra világítanak rá, hogy az alkotmány a normatív jellegén túl milyen társadalom felől érkező materiális értékeket jelenít meg. A nemzetállami jogalkotáshoz szorosan kötődő, újkori, kartális formában megjelenő ALKOTMÁNY, mint a jogforrási hierarchia alapidokumentuma már saját korában is felkeltette a társadalomtudományi gondolkodás érdeklődését. Bár a közjogtudomány kialakulásával és a jogpozitivismus XIX. század végi győzelmével a jogászság – mely problémának az egyik tanulmány külön figyelmet is szentel (a szerző megjegyzése) – ugyan elvitatta a politikafilozófiától az alkotmányok tanulmányozását, azonban mégsem szűnt meg, különösen az olasz társadalomtudományi gondolkodásban az alkotmány politikai rendszerként és társadalmi jelenségként való vizsgálata. Ezt a folyamatot nagy mértékben megtermékenyítették a szociológia európai, mindenekelőtt francia és német irányból érkező eredményei.

Ekkor ugyan még az angol és a kontinentális – francia – jogfejlődés különbségeit hangsúlyozó szerzők az írott és az íratlan alkotmány közötti eltéréseket taglalták, mégis a jogtudományi módszerrel és a közjog által előállított jogi doktrínákkal szemben az olasz jogi gondolkodás rokonszenvezve az angolszász jogi kultúra és a történeti jogi iskola nézeteivel, a politikatudomány eredményeit is beültette a közjogtudományba.^[3] Ennek köszönhetően jelent meg a XIX. század végén a formális és materiális alkotmány közötti különbség, amely a mai napig meghatározó szelete az olasz közjogi gondolkodásnak, bár ez az elmélet végleges formát 1940-ben, Costantino Mortati monográfiájában öltött.^[4] A Mortati nevéhez kötődő doktrína mai napig az alkotmányjogi tankönyvek és monográfiák része.^[5] Elméletében rávilágít arra, hogy az alkotmány normatív értelme – *stati-*

[3] Az olasz konzervatív orientáció egyaránt megtalálható Gaetano Mosca korai műveiben és a német általános államtudomány eredményeit olaszra fordító V. E. Orlando munkásságában. Mindkét szerző külön könyvet szánt a témakörnek: Mosca 1908-ban a *Gli appunti di diritto costituzionale*, Orlando 1894-ben a *I Principi di diritto costituzionale* című írásában elemezte az európai jogfejlődés különböző irányait.

[4] Mortati C. (1940): *La costituzione in senso materiale*. Milano.

[5] Az alábbi alkotmányjogi tankönyvek mindegyike tartalmazza Costantino Mortati munkája alapján a formális és materiális alkotmány közötti különbségen alapuló elméletet: Bin R. –

kussága – mellett rendelkezik egy politikai és szociológiai jelentéstartalommal, ez utóbbi biztosítja annak dinamikáját. A jogi normák mögött mély, történelmi korszakonként változó társadalmi és kulturális háttér található, amely megkettőzi az alkotmány jelentéstartalmát. Az alkotmányt vizsgálni egyben azt is jelenti, hogy rákérdezzünk azokra a mögöttes kulturális és társadalmi értékekre, tapasztalatokra, hitekre és szokásokra, amelyek ezt a dinamikát generálják. Stabilitás és dinamikus változás, normativitás és materiális értékek együtt vannak jelen az állam legfontosabb közjogi dokumentumának születésekor, ám az alkotmány elfogadását követő évtizedekben már nem kis eltolódás figyelhető meg köztük.

Ezek a *szociológiai és politológiai jelentéstartalmak* az olasz társadalomtudományi gondolkodásban könnyen érthetővé válnak, ha az 1948-as alkotmány születésének körülményeit és alapelveit vizsgáljuk. A köztársasági alkotmány három eszmerendszer: a konzervatív katolikus, a liberális és a szocialista nézetek történelmi kompromisszumainak eredményeként jött létre. Ezek az értékek az olasz társadalomban a II. világháborút követő időszakban jelenlévő társadalmi kapcsolatrendszereket meghatározó értékek is egyben. Mivel az értékek és eszmék világa, mint minden más társadalmi jelenség ugyanúgy változásoknak alávetett, joggal vehető fel a kérdés, hogy az alkotmányozás „pillanatában” jelen lévő és meghatározó értékek meddig képesek stabilizálni a társadalmi kapcsolatokat és magát a politikai rendszert? Hogyan hatnak *a politikai rendszer* – a *társadalmi kapcsolatrendszerek* – és az *alkotmányok* egymásra?

Domenico Fisichella néhány szöveget kiragadva a politikai-társadalmi változásokból három jelenségre hívja fel a figyelmet. 1948 óta az olasz közjogban megváltozott az állam szerkezete, a parlament súlya az államhatalmi ágakon belül és az alkotmánybírák megválasztásának módja. Igaz, a szerző csak a XIII. (1996–2001.) és XIV. (2001–2006.) törvényhozási ciklus reformtörekvéseinek mögöttes jelentéstartalmait vizsgálta, megjegyzései mégis figyelemreméltóak. Az állam szerkezetét tekintve az 1948-as alkotmány két alapelve a nemzeti egység és a decentralizáció volt. Az alkotmány „alkotó atyái” az unitárius állam eszméjében gondolkodtak, elutasították a föderáció és az állami hatalom regionális szintű megosztásának minden lehetőségét. Ennek köszönhetően a régiók kialakítása csak az 1970-es években vette kezdetét, mára azonban az olasz állam egyre erőteljesebben halad a föderáció irányába. A jogi normaszövegen túl *Fisichella* szerint meg kell vizsgálni, hogy a modernkori történelemben milyen mozgatórugók vezettek a föderatív államok kialakulásához. Ebben a vonatkozásban különbséget kell tenni aközött, hogy a föderáció egy nagyobb széttagoltságból – a konföderációból – jött létre, melyre példa Németország, Svájc és az Egyesült Államok. Az államhatalom területi megosztásának alapja az egyesülés irányába

Pitruzzella G. (2011): *Diritto costituzionale*. Torino.; G. Giappichelli. Barbera A. – Fusaro B. (2010): *Corso di diritto pubblico*. Bologna.; Prof. Federico del Giudice (a cura) (2010): *Il Mulino. Diritto costituzionale*. XXV. Edizione. Napoli.; Simone, Giuridiche (edz) (2010): *La costituzione explicata. La Carta fondamentale della Repubblica spiegata Articolo per Articolo*. Napoli.

hat, az alkotmányos intézmények és szervek közötti munkamegosztás funkcionális jellegű. (Ezzel szemben az unitárius államból a föderatív államszerkezet felé haladás azt jelenti, hogy az állam meghatározott – pl. vallási, vagy etnikai – törésvonalak mentén széttöredezetté válik, mert az államhatalom központi szervei nem képesek a hatáskörükbe tartozó feladatok megoldására.) Bár Fisichella nem sorolja az olasz államot az utóbbi kategóriába, mégis az alkotmány helytelen, rossz szövegezése arra utalhat, hogy az állam ebbe a csoportba tartozik.^[6] A parlament súlyának megváltozását általános, a nyugat-európai képviseleti demokráciákat sújtó jelenségnek tartja. A törvénykezdeményezési jogon belül a kormány szerepének térhódítása mitikussá teszi a képviseleti demokrácia eszméjét, a hatalmi ágak közötti egyensúly a végrehajtás irányába mutat, ami Olaszország esetében azért különösen érdekes, mert a fasizmus bukása után született alkotmányban kiemelten nagy szerepet szántak a törvényhozásnak. Bírálta az Alkotmánybíróság összetételében és a bírák kiválasztásában az alkotmány születéskor jelen lévő értékek közötti egyensúly megszűnését.^[7]

II. ALKOTMÁNY, CIVIL TÁRSADALOM ÉS KULTÚRA

A második blokk a formális és materiális alkotmány közötti megkülönböztetés szempontjából fontos társadalmi motívumokat taglalta, amelyek lehetnek az alkotmány által rögzített politikai intézmények mögött meghúzódó értékek, de akár a társadalom felől érkező közvetlen kihívások, mint a vallási normák világa. Ebben a szekcióban igen sokféle téma került terítékre, a szimbólumokra vonatkozó, filozófiai antropológiai nézőpontoktól kezdve a globalizáció által

[6] A szerző az állam területi tagozódásával kapcsolatban három problémára hívta fel a figyelmet. A XIII. törvényhozás időszakában változott az alkotmány 114.§ és 117.§-a. A 114. § az állam területi beosztását tartalmazta a „ripartizioni territoriali della Repubblica” kifejezéssel, amely a „köztársaság területi alapegységei”-nek felel meg, a középbal kormányzása időszakában azonban az új normaszöveg már a „costruire” – alkotni – igét alkalmazta, és a köztársaság egyik részének tekinti az államot, amely így a városokkal és a régiókkal kerül azonos megítélés alá. A szövegben eszközölt módosítások az államnak a területéhez való kapcsolatát változtatták meg. A reform előtt az állam a köztársaság kizárólagos intézményi kivetülése volt saját területén, most csupán egy entitás a többi területi entitáshoz képest. Bírálja továbbá, hogy kikerült az alkotmány szövegéből a nemzeti érdek általános fogalma, továbbá a 117. §-ban megváltozott hatásköri megosztás új szabályait is. Korábban a jogalkotó taxatíván felsorolta a régiók hatásköreit, a maradék kompetenciákat az államhoz csatolta. A reform után a jogalkotói megoldás ennek a helyzetnek a fordítottja. Az állam területi kompetenciái taxatíván felsoroltak, míg a régiók kapták meg a „maradék” kompetenciákat. Ezzel megváltozott a szuverenitás megítélése. Ami nem tartozik az állami központi szerveinek kompetenciájába, az mind a régió feladata. Így az új kihívások által generált új feladatok automatikusan a régiókhoz kerülnek. Uo. 19-20.

[7] Az olasz Alkotmánybíróság 1956-ban kezdte meg működését. A Fisichella által idézett reform előtt három elv együttes jelenléte figyelhető meg a bírák kinevezése mögött. A 15 tagból álló testület 5 tagját az államfő nevezte ki a nemzeti egység elvének megjelenésével, 5 tagját a Parlament, amelyben a nemzet akarata testesült meg, és 5 fő a bíróságok oldaláról érkezett a törvény szuverenitásának elve alapján. A reform után nőtt a Parlament és különösen a Szenátus súlya a bírák megválasztásának folyamatában. Uo. 22.

generált gazdasági változásoknak az államra gyakorolt hatásán keresztül az arab államok vallási fundamentalizmusáig és alkotmányozási folyamatáig.

Karl-Siegbert Rehberg az alkotmányt szimbolikus szöveggként határozta meg, s arra kereste a választ, hogy az alkotmány megszövegezése körüli politikai viták, az alkotmányban megfogalmazott értékek, az alkotmány szerkezete mit jelenít meg a normatív szövegén túlmenően? Elméletének sarkpontjai Max Weber legitimitás-fogalma, W. G. Sumner elmélete és Maurice Hauriou institucionalizmusának „vezérlő idea” fogalma. Ezek mindegyikében közös, hogy az *alkotmány integratív funkciójának politikai* - társadalmi összefüggéseire keresik a választ. A hatalomgyakorlás lehetősége, annak igazolása és a hatalomgyakorlás szabályozottsága az alkotmány szövegén keresztül akkor elemezhető, ha az alkotmányt „szimbolikus rend” megjelenéseként, reprezentációjaként fogjuk fel. A szimbólum és a valóság szimbolikus értelmezésének alapja a filozófiai antropológia meghatározó képviselőinek (Max Scheler, Helmuth Plessner és Arnold Gehlen) nézeteihez kötődik: „... ebben a perspektívában az ember szükségét érzi annak, hogy önmaga és a világ megismerése szimbólumok szintjén valósuljon meg.^[8] Szimbolikus rendek a társadalom vonatkozásában az adott közösségi/politikai intézmények.^[9] Így az alkotmányban a társadalomtudós mindig az intézmények teljesítménye mögött meghúzódó alapelveket vizsgálja, amelyeket a szimbolikus rendek reprezentációjaként fog fel. (Pl. az újkori alkotmányokat a bennük foglalt politikai intézmények szintjén többek között a képviseleti elv jellemezi, ezáltal az alkotmány a képviseletiségnek a megjelenítése, ami egyúttal a társadalom által legitimált érték is.) Az intézmények közötti érvényességi harcok és konfliktusok szimbolikus újratermelődése mindig új és egységes szintéziseket állít elő a politikai rendszer számára. A társadalomtudós sohasem a fix és állandó rendekre, hanem azok igazolására, nem az érvényességükre, hanem a legitimitási törekvésekre, nem az intézményesített normákra, hanem a mögöttük lévő szerepekre és cselekedetekre kíváncsi: „... egy társadalmi viszony rendjének elvei láthatókká válnak ugyanezen intézmény jelenvalóságának és szimbolikus inkarnációjának köszönhetőn, illetve mindig ezek a módozatok állítják elő a szimbolikus jelleg és az intézményesítettség közötti kapcsolatot. A szimbólumoknak az ókori görög filozófiától kezdve két lehetséges megközelítésük van: az egyik a platóni ideatanon alapuló, a szimbólumokat mintegy mágikus, veleszületett hatalommal bíró jeleknek tartó megközelítésmódok és a másik az arisztotelészi filozófián alapuló nominalizmus, amely a szimbólumokat önkényesnek, esetlegesnek és szokásokon alapulóknak tartja. Az alkotmány mintegy szimbolikus jelenlét a modern kor számára speciális jelentéstartalmakkal bír, amelyek egy, a politikai intézményeket integráló vezérlő eszmére vezethetők vissza. A szerző rendkívül érzékletesen mutatja be a

[8] Uo. 54.

[9] Uo. 54.

modern alkotmányosság három különböző típusát: a francia, a brit és az amerikai típust, amelyben a francia a „nemzetre”, a brit a „parlamentre”, az amerikai azt a „alkotmányra” alapozva hajtja végre az integratív funkciót.

Az alkotmány szimbolikus jellege *Johannes Weis* írásában a szerző által összegyűjtött jogtechnikai megoldásokban is megfigyelhetők. Ő maga szintén osztja azt a szociológusok által képviselt álláspontot, hogy az alkotmány nem leírja az adott politikai közösséget, hanem az alkotmány maga a politikai közösség. Ezek a normatív szövegben megjelenő különböző elemekben válnak láthatókká. Ilyenek pl. a zászló, a hadsereg, a himnusz, a címer – mint rituális és ceremóniális elemek – vagy a preambulumok tartalmi elemei. Gondolhatunk itt arra, hogy a nép önmaga meghatározásakor hivatkozik-e saját emberi létezésen túlmutató valami féle transzcendenciára vagy sem, vagy arra, hogy mely kulturális és történelmi tapasztalatokban látja a társadalom a közös történelmi tudat legfontosabb elemeit.

A materiális alkotmányfelfogás szempontjából az egyik legkiemelkedőbb tanulmány *Pierpaolo Donati* munkája. Hobbes társadalmi szerződés elméletéből kiindulva a szerző a globalizáció által megváltozott társadalmi struktúrában és nemzetközi politikai összefüggésrendszerben azt elemezte, hogy egy un. post-hobbesiánus – jelenkori – társadalomban milyen alkotmány(ok) képesek a kihívásokra megfelelő választ adni. Nézete szerint a globalizáció mögött lévő társadalom törekeny, kiszámíthatatlan, az egyén félelemérzetére támaszkodó (itt a szerző *Mongardini* professzor elméletét ülteti át – szerző megjegyzése) és bizonytalanságokkal teli. Válságban van a felvilágosodás politikafilozófiai programjából kiinduló civil társadalom és a politikai állam megkülönböztetése, ahol az állam a társadalmi kohézió és a közélet legfontosabb szervező és szabályozó faktora volt. A szerző átülteti *Anderson* és *Bauman* azon nézeteit, amelyek szerint Európa jelenleg a félelem által uralt amerikai város mintapéldájává kezd válni. „Mindennek az oka a globalizáció eljövetele, amely életstílus és verseny; a globalizáció, amely a *poliszt* egy *funkcionális globális faluvá* transzformálja. A globalizáció csökkenti a társadalmi kohéziót és növeli az ember hétköznapi életében bekövetkező kockázatokat és veszélyeket.”^[10]

Donati gondolatmenetének igazi újdonsága, hogy a globalizációhoz vezető úton a társadalmi szerződés elméleteken alapuló modern területi állam és állampolgár közötti kapcsolatot középpontba állítva azt elemzi, hogy az újkori politikafilozófia egyik legnagyobb tévedése az, hogy az állam és egyén állampolgári mivoltában való kettős és kizárólagos viszonyrendszerére épült. Ez a kapcsolatrendszer az állam és az individuum között elhelyezkedő társadalmi kapcsolatokat megszüntette, és sebezhetővé tette az embert, amit a globalizáció hozott igazán felszínre. A modern, írott állami alkotmányok ennek a politikafilozófiai álláspontnak a kivetülései: „Politikai alkotmányokról beszélni annyit jelent, mint az állampolgárság „állami /statuális voltának kizárólagosságáról beszél-

[10] Il senso delle Costituzioni: Uo. 76. A recenzióban található fordítások a szerző saját fordításai.

ni.”^[11] A modern kor embere olyan individuum, amely az államhoz az állampolgárságán keresztül kapcsolódik. Ezen a hivatkozási ponton keresztül ismeri el önmaga felett az állami főhatalom kizárólagosságát és mindezért cserébe a XX. századi jóléti demokráciák fénykorában jólétet és biztonságot kapott. *A jólét és biztonság az állam politikai hatalma kizárólagosságának elfogadásával szembeni ellentételezés.* Ez biztosítja a társadalmi rendet és kohéziót a nyugat-európai liberális demokráciákban és ez a jóléti állam alapja. Áttekintve a jóléti állam történeti gyökereit Donati felhívja a figyelmet arra, hogy a felvilágosult abszolutizmus uralkodóinak kezdeményezéseit követően a francia jakobinus alkotmányok jelentik a szociális ellátások első „csíráit.” A két példában közös, hogy az állam mindenhatósága valósul meg alattvalói/állampolgárai felett, csak az utóbbi az uralkodót a köztársaság kategóriájával helyettesíti.

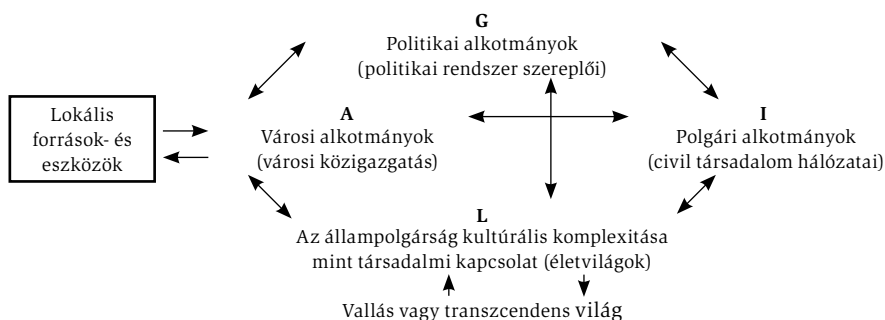
A szerző nem tagadja, hogy a XX. századi jóléti állammodelleknek létezik egy korporatív jellegű német, egy angolszász és egy skandináv változata, a különbségeket azonban az észak-amerikai és az európai változat között észleli. Miért? Az észak-amerikai modern államfejlődés eredete J. Locke politikafilozófiájához, az európai Hobbeshoz áll közelebb. Az USA-ban: „A jólét mindenekelőtt a piac feladata, így az állam kisegítő szerepe nem más, mint az egyéni kudarcok kompenzálása, ezért hívják ezt a rendszert „könyörületes kapitalizmusnak” (il capitalismo compassionevole)”. Mindazonáltal T. H. Marshall állampolgárságra vonatkozó koncepciója és az európai gondolkodás ezt a lockianus rendszert a XX. század során lassan módosította. Ennek ellenére pl. Talcott Parsons az Egyesült Államokat a jóléti állam olyan modelljének tekintette, ahol az állam a társadalmi közösség (az etnikai és plurális csoportok) politikai kifejeződése, és saját integrációját az instrumentális jellegű aktivizmusra alapozott értékek normatív rendszerében találja meg. A jólét a civil társadalom feladata, amelyben az állam az intézményesített individualizmus elvében/értékében biztosít támogatást.”^[12] Az amerikai modell érdekessége, hogy az egyén éppen az állam szubszidiárius jellege miatt a társadalmi cselekvések logikája szerint viselkedik, nem pedig az individuális utilitarizmus talaján állva önérdemet megvalósító törekvésekben. Az európai modell ezzel szemben Hobbeshoz eredetű, mert a jóléti szolgáltatások az állam által biztosított társadalombiztosítási szolgáltatásokon keresztül felülről jönnek, amit az egyén állampolgár mivolta alapján „elfogad”. Donati szerint ez a különbség az oka egy másik jelenségnek. Az amerikai társadalom rugalmasságának és nyitottságának eszméi abból erednek, hogy a piacot mozgató haszon egy morálisan erős integráción keresztül normatív módon szabályozott, s az állam szerepe csupán felügyelni ezeket a folyamatokat. Az európai társadalom ezzel szemben zárt és merev, amit az ezredfordulón jelentkező társadalmi egyenlőtlenségek az állampolgár és külföldi, menekült, hontalan, migráns rétegek problémái iránti érzéketlenség csak tovább mélyít.

[11] Uo. 81.

[12] Uo. 81.

Donati előadásának fő mondanivalója az észak-amerikai és európai demokráciák közös meghatározása és azok éles kritikája. A nyugati demokrácia olyan *liberális-labourista (lib-lab) állam, ahol az USA a liberális, Nyugat-Európa a labourista* irányban mozdult el a XX. század folyamán. Amennyiben elfogadjuk azt a tételt, hogy a modern állam két pillére egyrészt a piacon jelen lévő verseny, másrészt a piac által létrehozott egyenlőtlenségek politikai kontrollja, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az amerikai társadalom a *normativista és voluntarista*, az európai társadalom az *utilitarista és materialista* aspektusokat erősíti. Ha az európai modellből gondolati úton kivonnánk az államot, vagy csökkentenénk annak szerepét az amerikai minta szubszidiárius szintjére, akkor Hobbes természeti állapota következne be. Miért? *Társadalmi kapcsolatterendszerek nélkül az egyén a társadalom többi tagjával szemben a mindenki háborúja mindenki ellen állapotba lép, amit a globalizáció mintegy készen kapva alakít saját képére. A jóléti állam válsága, majd csődje szükségképpen természeti állapotot idéz elő.* Ennek a folyamatnak az okai Donati szerint a hobbesi társadalmi szerződésből eredő ún. alávetési modellben rejlenek, amelyben az állam az alkotmányon keresztül biztosítja az állampolgár jogait. A modern politikai és jogfejlődés legnagyobb ellentmondása, hogy az alkotmányok alapján az egyént megillető jogok az államtól teszik függővé az egyént, maximálisan kiszolgáltatva az állami szolgáltatásoknak, vagyis megfosztva ezzel közösségi mivoltától. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy *mire számíthat az egyén egy olyan globalizált világban, ahol az állam már csupán egy és nem fő szabályozója a társadalmi és politikai rendnek, ráadásul az állampolgárok körén kívül eső társadalmi rétegek szociális problémái újra és újra reprodukálják a társadalmi egyenlőtlenségeket?*

Az olasz társadalomtudós a *hobbesi állampolgárságon alapuló lib-lab államok válságából kivezető utat* egy új modell segítségével ábrázolja. Az ún. AGIL-minta négy – a gazdaság, a társadalom, a politika és a kultúra-vallás – dimenzióiban elemezve a jelenkor kihívásait elveti az állam mindenhatósága = egyetlen alkotmány tézist.

Donati, Pierpaolo (2008): *Sfere e attori di un sistema societario democratico altamente sviluppato (differenziato) nei processi di costituzionalizzazione della cittadinanza. (Szférák és szereplők egy magasan fejlett és (differenciált) demokratikus társadalomban az állampolgárság alkotmányozási folyamataiban.* – ford. szerző). In: Mongardini, Carlo (a cura) (2008): *Il senso delle Costituzioni*. Roma. 91.

Egy post-hobbesiánus társadalomban a legfontosabb feladat az egyén társadalmi kapcsolatrendszerének helyreállítása, és civil társadalmi hálózatok létrehozása. Ebben a francia forradalom által generált és az első és második generációs jogokban megjelenő szabadság és egyenlőség értéke mellette két további értéket kell központba állítani: a szolidaritás és a szubszidiaritás értékét. Az egyén nem pusztán individuum az állam által biztosított jogokkal körülbástyázva, hanem a társadalmi életben aktív részvétellel és felelősséggel rendelkező társadalmi ember. A modell L és I vonalai érzékeltetik az ember társadalmi kötődését az etikai, vallási és kulturális normák világában, az egyén közösségi kontextusában egyfajta komunitárius etikai nézőpont előtérbe állításával, mely segíthet a társadalom nagyobb nyitottságának biztosításában. A modell A vonala a helyi területi szint felértékelődését elemzi. Az állam és állampolgár között beékelődő község, város, megye, régió az egyén legközvetlenebb földrajzi tereinek tekinthetők. A városi karták és statutumok a lokális források és eszközök primer dokumentumai. A szerző területi értelemben messzemenően támogatja a decentralizációs tendenciákat és a regionalizáció jelenségét.

A politikai – állami – alkotmányok továbbra is a politikai vezetés és a politikai döntések közjogi dokumentumai, de már nem tartható a politikai állam és a polgári társadalom korábbi szétválasztása, az állami alkotmány kizárólagossága állampolgárai irányában. A politikai szféra, azaz a modell G vonala kölcsönös függésben áll a többi szinttel, mivel funkcionális értelemben ezek a szintek eltérő feladatokat látnak el. A helyi-városi alkotmányok a közigazgatási helyi szintjén, a társadalmi – civil – alkotmányok a társadalmi kapcsolatok és hálózatok szintjén írják le a legfontosabb alapelveket, a kulturális alkotmányok pedig többszörös funkcióval rendelkeznek, a politikai alkotmányok legitimálásának és a többi alkotmány orientálásának és támogatásának feladatait látják el.^[13] Az alkotmányok új, plurális jellege egyúttal véget vethet a felvilágosodás óta Nyugat-Európában uralkodó liberális ember társadalom és állam két évszázados egyeduralmának.

Ettől teljesen eltérő probléma a politizált vallások által alkalmazott erőszaknak vallási fundamentalizmus képében való megjelenése. Ezzel a megnyilvánulással foglalkozott az egyik tanulmány. A nyugati világ értékeinek és a keleti vallásoknak, – mindenekeelőtt az iszlámnak – a szembeállítás szociológiai szempontból a globalizáció mellett egy ugyancsak aktuális problémára hívja fel a figyelmet. Roger Friedland írása a politizált vallást a kollektív gyakorlat uralmi expanziójaként fogja fel, amely a nyugati protestáns gyökerekkel bíró szekularizált nemzetállammal szemben jött létre. Nézete szerint két összemérhetetlen ontológiai alapokkal bíró politikai teológiáról van szó, amely az újkori vallási háborúktól teljesen eltérő és mélyebb konfliktus forrása lehet.^[14] Nyugat

[13] Uo. 91.

[14] Uo. 96-97.

és Kelet szembenállásában a szerző azt elemezte, hogy a protestáns nyugat nem hagyott földrajzi teret a „kivételes”, a „csodás”, a „jog feletti” isteni erők belépésének, a természetfeletti nem a világ egyik aspektusa, hanem annak alternatívája.^[15] A nyugati állam szuverenitásának modellje saját valóságának istenképe, melynek gyökerei a XVII–XVIII. századi késő középkori nominalizmust átültető radikális protestáns tanokban található. A modern nemzetállami szuverenitás visszavezethető a transzcendens isten abszolút szabadságára és hatalmára. Az európai alkotmányos állam eredete a szekularizált deizmus. Ezzel szemben a keleti vallások mindegyike rendelkezik olyan szent helyekkel, ahol a szakrális és profán találkozása megvalósul. Az isteni szféra nem az emberi világtól és így a jogtól független, hanem annak integráns része.

III. ALKOTMÁNY A JOGI ÉS POLITIKAI ÉRTÉKEK KÖZÖTT

Ebben a témakörben a szerzők történeti perspektívában taglalták az alkotmány és a jogászság, illetve az alkotmányok kulturális értékekbe ágyazottságát. Az alkotmány a jogászi hivatásnak egyik jog és politika közötti kapcsolódási pontja és a jogászság társadalmi helyzetének a megváltozásában ragadható meg. Ezt vizsgálja *Massimo Corsale* tanulmánya a premodern, a modern és a posztmodern társadalom közötti különbségek érzékeltetésével. A jogászság rétege két szempontból határozható meg: jelenthet egyfelől a középkori társadalomra jellemző testet/testületet/korporációt, másfelől a modern – weberi – értelemben vett személyek azon csoportját, akik professzionalitásuk, életstílusuk, a köz- és magán-szférában megnyilvánuló viselkedési módozatok és az alapvető társadalmi intézményekhez fűződő várakozásaik tekintetében elkülönülnek más személyek csoportjaitól. A premodern társadalmak jogászai a szakralitáshoz kötődve a közösség szokásaiból vagy a természet törvényeiből olvasták ki a közösségi kapcsolatok szabályozási elveit. Az individuális alapú újkori társadalomban az írott alkotmányok megalkotásával, a jogász, mint alkotmányjogász és közjogtudós új jogi kultúrát teremtett: „Hegemonizálta a jogalkotást, monopolizálta az igazságszolgáltatást és elárasztotta a közigazgatást.”^[16]

Ma a neo-plurálisnak, neo-korporativistának nevezett posztmodern társadalom az új identitáskeresés mentén a jogászság szerepét is megváltoztatja. Az individuális egyenlőség elvéről lemondva a társadalom fő szerveződési elve mára meghatározott csoportok pl. etnikai kisebbségek, nők, fiatal pályakezdők, migránsok stb. törekvései mentén létrejött szakmai vagy területi szervek lettek, amelyek a kormány legfontosabb tárgyalópartnereivé váltak. Mit jelent ez a jogalkotás és jogalkalmazás szintjén? A törvények tulajdonképpen a kormány

[15] Uo. 97.

[16] Uo. 131.

és a vele tárgyaló szerv vagy testület által elfogadott egyezmények transzformálása, és a jogász ennek a folyamatnak a jogtechnikai műveletét valósítja meg. Ami ebből a szempontból igazán veszélyes az az, hogy az európai államot – és egyben alkotmányát, alkotmányos intézményeit – a gazdaság oldaláról érkező nyomás kiszolgáltatottá teszi. Corsale összevetve az amerikai és európai társadalomszerveződési modell különbségeit arra világít rá, hogy Európában egyrészt hiányoznak a pluralizmus tradíciói, másrészt a jogok védelme kiterjed a szociális jogokra is, amelyek az Egyesült Államokban igen partikuláris jellegűek, harmadrészt pedig a bírák nem rendelkeznek akkora függetlenséggel, mint amit az angolszász jogban a common law alkalmazása biztosít számukra. Az európai állam alapvetően a társadalom individuális tagozódására épített, de az állam társadalombiztosítási rendszere a szociális jogokat állampolgári jogon biztosítja, ahol a bíró kizárólag jogalkalmazó. Ebben a szisztémában az újonnan érkező kihívások miatt féltő, hogy a jogászság a gazdasági orientációjú kormányzati döntések jogtechnikai megoldásait kiszolgáló réteggé válik.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az alkotmánynak a jogi kultúrában betöltött szerepét sem. *Alberto Febbraio* írása a modern alkotmányok három neuralgikus pontját vizsgálta: az alkotmány gyökereit, az alkotmány funkcióit és az alkotmány hatékonyságát. Febbraio a kultúra fogalmát kettős értelmében használja, egy immanens – azaz a jogi normákban megjelenő, jogászok által kidolgozott jogi kultúra értékeinek összességében – és egy külsődleges, a társadalom heterogén értékrendszeréből álló értelemben. Ez vezet az alkotmány kettős alkotottságának a szociológiai kategóriájához. Gyakorlati példával élve a második világháború utáni nyugat-európai alkotmányok egy meghatározott korszak részeként liberális értékeket jelenítettek meg, amelyek a társadalomból érkező heterogén értékeknek a jogászok általi szelektálása révén már jogi kultúrává vált és visszatükröződött az alkotmányokban.

Amennyiben az alkotmányok eredetét vizsgáljuk, akkor az egyik legfontosabb feladat az „alapító atyák” és a jövő nemzedékei közötti viszony elemzése. A szerző szerint az alkotmány és a törvény közötti legfontosabb különbség éppen a kulturális kontextus különbözőségében áll. Az előbbivel szemben támasztott legfontosabb követelmény a stabilitás és az időtállóság: „Egyik oldalról nézve az alkotmány természetéből következően nem módosítható „rendes” törvénnyel, így arra van ítélve, hogy túlélje a törvényt, másfelől éppen ebből következően kulturálisan egy meghatározott korszakhoz kötődve nem csupán az alapító atyák generációjának életét szabályozza, hanem a következő generációkét is (...) akiknek osztozniuk kell az előző generációk által vallott értékekben.”^[17] Így az alkotmány kulturális értelemben mindig kevésbé radikális, mint a törvény.

Az alkotmány kulturális szempontból a „kettős alkotottság” jellemvonásával bír. A társadalom oldaláról érkező heterogén értékeket a jog szelektáló

[17] Uo. 143.

mechanizmusai segítségével jogi értékekké transzformálja, és a jogi normákba ágyazottan a normák egy speciális fajtájába sorolja. A jog szociológiai szempontú vizsgálatában a jogi norma lehet regulatív vagy konstitutív, az előbbi már meglévő magatartásokat szabályoz és minősít aszerint, hogy kötelezővé teszi, megengedi vagy megtiltja az adott magatartás gyakorlását, az utóbbi pedig új magatartásokat hoz létre, de abban az értelemben, hogy a jog eszközeivel egy teljesen sajátos jelentéstartalmat ad neki. A konstitutív norma soha nem a „durva tényekre” vonatkozik, hanem egy speciális kontextusra, arra, ahogy a jog a magatartás természetéhez korábban nem tartozó jelentéstartalmat hozzárendeli. Az alkotmányban ezt a szerepet töltik be az alapelvek.

Az alkotmány a jogrend olyan alapidokumentuma, amely a legmagasabb szinten biztosítja konstitutív normák segítségével a jog kettős alkotottságát a jog egyéni figuráinak, játékaiknak, folyamatainak és a jogrendszer egészének vonatkozásában: „Az alkotmány képes a jogot egy ideális meta-játékként ábrázolni, amelyben a jog játéka és az alatta lévő valóság többé-kevésbé megfeleltethető egymásnak, de a különbségük nem szüntethető meg.”^[18] Ezáltal az alkotmány soha nem lehet a társadalmi lényeg hű reprodukciója. Az alkotmánynak a tényleges társadalmi helyzettel eltérő volta nem csupán a társadalom egyenlőtlenségeitől függ, hanem éppen az alkotmány „kettős alkotottságából” következik, abból a tényből, hogy az alkotmány irreális és absztrakt kivételése a társadalomnak; képes gondoskodni az általános utasításokról és mind a jogos/jogtalan bináris programján alapuló döntéseken nyugvó határozatok kritériumául szolgálni, mind azokat minősíteni úgy, hogy a jog játékaiknak tulajdonítja a kulturálisan rugalmas és nem egyértelmű jelentéstartalmakat.”^[19]

Febbraio elmélete a globalizáció kihívásai szempontjából is fontos megállapításokat tartalmaz. Nézete szerint az önmagát alkotmányosnak nevező államnak ma egy nehéz egyensúlyt kell létrehoznia az új pluralista és nyitott társadalom, valamint a korábbi nyugat-európai alkotmányok által deklarált értékek, mint az emberi méltóság, a kulturális szabadság, a demokrácia, a politikai hatalmi ágak szétválasztása között, úgy hogy megszünteti a zárt és monista, újkori társadalom individualizmusát.^[20]

Az alkotmány funkciója szempontjából a legalitás és legitimitás viszonya meghatározó. Az európai jogi kultúra a jogbiztonságot a legalitás talaján középpontba állító jogpozitivizmus győzelmét hozta. Az alkotmány, mint a jogforrási hierarchia csúcán álló legfontosabb közjogi dokumentum a jogbiztonság megvalósulásának végső garanciája. A legitimitás alapja a tételes törvények érvényességébe vetett hit. Ezt a weberi koncepciót egy sor folyamat kezdi ki, amelyek elsősorban a legitímáció felől gyakorolnak nyomást a jogrendszerre. Melyek ezek a folyamatok?

[18] Uo. 145.

[19] Uo. 146.

[20] Uo. 150.

1. A föderatív és regionális tendenciák megerősödése, amit Peter Häberle német alkotmányjogász alapján a szerző a modern állam kulturális értelemben vett új formájának nevez, és Olaszország esetében kulturális regionalizmusnak hív. A föderáció és a regionalizáció – decentralizáció alkotmányos alapelvi megjelenése mögött egy új, a korábbi nemzetállami struktúrát tagadó jogi érték van kibontakozóban.
2. Az egyén társadalmi kapcsolatrendszerének intézményesülése meghatározott érdekek mentén halad, amit az alkotmányok ma még nem ismernek el eléggé, pl. a fogyasztói szervezetek jogai.
3. Szakmai szervezetek (korporációk) létrejötte és intézményesülése.
4. Migránsok egyre nagyobb hullámai és az általuk növelt szociális problémák a korábbi individuális értékeken alapuló alkotmányos alapelvekhez való viszonya.

Ezek a problémák az alkotmányban úgy öltenek testet, hogy kijelölik a jogpozitivizmus jogbiztonsága szempontjából tolerálható „bizonytalansági tényezőknek (1–4. pontnak) a jogrendszer által elfogadható határait, amely már elvezet az alkotmány hatékonyságának problémájához, azaz a jogrendszer általános egyensúlyának biztosításához a kulturálisan folyamatosan és gyorsan változó társadalmi kontextusok és a rá vonatkozó jogi normák között. Ebből a szempontból a globalizáció számos kihívás elé állítja az alkotmányt. A transznacionális és nemzetközi jog megjelenése, a társadalom heterogenitásának további és gyors növekedése mellett a szerző – aki elemzésének látókörébe a korábbi előadások által nem vizsgált újabb szempontot is bevont – foglalkozik a jelenlegi politikai pártok és az alkotmány által megjelenített értékek közötti viszonytal. Mivel a XIX. század végén alakult modern, politikai pártok a törvényhozás fő inspirátorai voltak, közvetítő szerepet töltek be a társadalom és a különböző társadalmi kultúrák között, vajon képesek lesznek-e ezt a jellemvonásokat megőrizni? Azon túl, hogy Febbraio is elismeri az állam szerepének csökkenését, felhívja a figyelmet egy sokkal veszélyesebb kulturális szempontból releváns változásra. „A mély gyökerek nélküli felszínes és változó tömegkultúra befolyása a közvéleménynek inkább a közjellegét erősíti, semmint a véleményét. Így az itt megjelenő témák az egyéni antropológiai szükségleteinek kivetülései, egyfajta posztmodern mitológia, amely ezeket a témákat alakítja, de valódi és igazi véleménnyé formálása igen meredek vállalkozás...”^[21]

A szerző Pierpaolo Donati koncepciójához hasonlóan az újkorra jellemző merev, kizárólagos és hierarchikus jellegű állami alkotmány helyett a rugalmas, poli-funkcionális, pluralizmus értékén alapuló alkotmány(ok) kidolgozását támogatja.

[21] Uo. 166.

ban – bebizonyította, hogy a hatalom forrása a nép, a tézis és a demokrácia szembekerülhet egymással.

2. Az egyenlőség oldaláról a demokrácia az egyén életében az életfeltételek javításához szükséges esélyek egyenlőségére való jogot jelentette, annak az esélyét, hogy az egyén önmegvalósításával hosszú távon egy egyenlő standard életstílus eluralkodásával a társadalom nagyobb egyenlősége valósulhat meg. Azt azonban már Tocqueville is észrevette, hogy a materialista és utilitarista vonások elburjánzása az európai társadalomban komoly kockázati tényezőket jelentenek, hiszen a hétköznapi javak mindenekfeletti hajszolása az embert érdektelenné teszi a közügyek iránt, amely politikai despotizmusba torkolhat. A jelen szempontjából Tocqueville jóslata a rendszerváltó kelet-európai demokráciák rákfenéjére is alkalmazható. A szerző szerint a társadalmi elit ezen országok egy részében a demokratikus politikai rendszert a gyors meggazdagodás lehetőségével párosította, amit akár a köz – a társadalom – rovására valósított meg. A szerző szerint nem a népszuverenitás és az egyenlőség eszméje a tévedés, hanem azok helytelen megvalósítása és ez kétszáz év távlatából már nem jóslat, hanem valóság. A demokrácia negatív jellevonásainak az ellenszere a politikai szabadság, amelynek négy funkciója van:

1. A szabadság: a demokratikus egyenlőség standardizáló tendenciának az ellenszere – *ellensúlyozó funkció*
2. A szabadság: a gyakorlati materializmusból és az individualizmusból eredő kontrollálatlan egoizmus ellenszere – *korrigáló funkció*
3. A szabadság: a politikai hatalom ellenőrizhetetlen, az egyén privát szférájára való kiterjedésének az ellenszere – *korlátozó funkció*
4. A szabadság: a paternalista, autoriter állam ellenszere – *hatalmi ágakat elválasztó funkció*^[22]

A fenn ismertetett tanulmányokkal karöltve a szerző is támogatja a plurális és szolidáris társadalom kibontakozását. Nézete szerint a szabadság és egyenlőség akkor kerülhet egymással szembe, ha a szabadságot egy individuális értékrendszeren alapuló társadalomra alkalmazzuk.

Ebben a témakörben a másik fontos tanulmány *Maurizio Bach*, az Európai Unió alkotmányozási válságának társadalmi és politikai okait taglaló elmélete. Bach az alkotmányban a fenn említett szerzőkkel együtt a „legitim rend” megjelenítését látja. Felhívja a figyelmet arra, hogy *Max Weber* Gazdaság és társadalom című művében különbséget tett az írott, vagyis legális alkotmány és az alkotmány szociológiai értelme között. Ez utóbbi az alkotmányban egy politikai /társadalmi társulás uralmának előfeltételét látta, az alkotmányt a hatalom rendje irányában tanúsított alávetés és engedelmesség motívumaiban elemzi.

[22] Uo. 217.

Az alkotmányt társadalmi kontextusba állító szerző a társadalmi folyamatokat a cselekvés motivációiból adott legitimitási viszonyokként értelmezve a különböző legitimitás-igényeket és legitimitás-hitek egy interaktív viszony részeként elemezte. Az interakció mindig aszimmetrikus és egyenlőtlen, a hatalommal bíró csoportok: a „vezetők” és az „adminisztratív apparátus” vagy más néven „elit” és a „tömeg” között.

A legitim rend érvényességének realizálódása, vagyis a rend eszméinek intézményesülése a *társadalmi kommunikáció* folyamatain keresztül megy végbe, az intézményesülés függ a legitim rendet érintő speciális értelem közvetítésétől, továbbá annak interpretációjától, meghatározásától és konkrétá válásától. *Az elmélet máig tartó üzenete, hogy az alkotmányt egy szociológiai értelemben vett empirikus kontextusba helyezve, az érvényesség és kötelezőség empirikus motívumaiban megragadva az alkotmány mögött meghúzódó legitimitáshitekre és e legitim rend eszméire helyezte a hangsúlyt.* A modern állam sajátossága, hogy meghatározóan legális karakterű legitimitációval bír, azaz egy sajátos típusú engedelmességet követel meg az állampolgárok részéről a legális rendek irányában, abban a mértékben, ahogy a formálisan koherens és szokásos törvényhozási eljárások azt eredményezik. Az alkotmány ennek a legális alapú legitimitációnak az integráns része.

Bach hivatkozik M. Rainer Lepsius elméletére, aki Weber koncepcióját intézmények közötti viszonyok elemzésével az Európai Unióra vonatkozóan gondolta tovább. Lepsius szerint a legitim rendet szimbolizáló intézmények egy vezető eszme mentén szerveződve jönnek létre abban a mértékben, ahogyan a „racionális kritériumai” a szereplők számára meghatározhatóak. „A modern társadalom egyidejűleg terméke és előállítója speciális intézményi rendeknek. Az intézmények a történelemben állandóan formálódnak és újraformálódnak.”^[23] Ebből következően az intézményi differenciálódás állandó folyamataiban jönnek létre a modern társadalmat jellemző *inter-institucionális konfliktusok*, vagyis a különböző csoportok közötti harcok és viták, amelyek az intézményi differenciálódás magas szintjén megvalósuló tipikus esetek. Ez az Európai Unióban pl. a vállalkozói racionalitás és a társadalmi/szociális biztonság közötti racionalitás, vagy a nemzet társadalmi rendje és a nemzet feletti társadalmak rendje közötti konfliktusok formáit öltik, amelyek mögött a weberi értelemben vett rendre vonatkozó eltérő eszmék és hitek állnak. Nagyon szemléletes Lepsius egy másik, igencsak elgondolkodtató példája. Ha az egyetem intézményét tesszük elemzés tárgyává, akkor meg kell különböztetnünk az egyetem szempontjából belső konfliktusokat, amelyek a funkciók differenciálódásából erednek: pl. oktatási tevékenység, kutatási feladatok vagy politikai-adminisztratív öngazgatás. Ezek egy koherens professzionális tevékenységben összeegyeztethetetlen és integrálhatatlan funkciók, amelyek a gyakorlatban az egyénben jelennek meg,

[23] Uo. 235.

pl. a professzor személyében, mivel nem léteznek olyan intézmények, amelyek képesek integrálni és közvetíteni a konfliktusok között a különböző és egyaránt érvényes „racionális kritériumok” között az egyetem intézményén belül. Ez a példa azt igazolja, hogy a *modern társadalom nem egy társadalmi és intézményi integráció irányába, hanem az intézményi széttoresztettség és a mögöttük álló hitek-értékek különböző szféráinak összeegyeztetlenségét magában hordozó jövő felé halad, amely maga termeli ki a társadalmi konfliktusosság igen magas szintjét.*

Mit jelent ez a pesszimista vízió az alkotmány szempontjából? Az Európai Unió perspektívájából nem sok biztatót. „Az alkotmány nem csupán a demokratikus állam konstitutív aktusa, amellyel a demos (nép) politikai rendet hoz létre, hanem a politikai cselekvés olyan egységes tárgya, amely a népszuverenitás eszméjét intézmények formájában a nemzetállami vezérlő eszméje által valósítja meg. Az alkotmányos állam ezen túlmenően legitim rendeken – intézményeken – alapul, amely egy bizonyos kulturális homogenitást kíván meg a társadalom felől, mindenekelett nyelvi szinten és az állampolgárok társadalmi befogadásában, s ez a legitim konszenzus alapja. Az alkotmány ebben a vonatkozásban a civil társadalom és az állampolgárok közösségének központi társadalmi és politikai értékeire való hivatkozási pont. Az alkotmány körülírja a területi konfliktusok érvényességi helyét, amelyen belül az állam és az állami törvények autoritása érvényesül. Az alkotmány érvényessége a nemzeti társadalom határait is körülírja. A nemzeti állam területén belül igazolhatóak az állami hatalom, a nemzeti kultúra és a nemzeti társadalom kapcsolódási pontjai. A nemzet rendjének eszméje, amennyiben a politikai egység és a normatív egyenlőség követelményeihez kapcsolódnak, minden módon együtt létezhet az etnikai, a kulturális és a társadalmi osztályok közötti különbséggel, amíg az alkotmányt mindenki úgy fogadja el, mint közös normatív hivatkozási pontot a politikai döntésekre és folyamatokra tekintettel. Az állampolgársághoz tartozó egalitárius és alkotmány által garantált jogok mindazonáltal megalapozzák a társadalmi kohézió normatív követelményét.”^[24]

A nemzeti állam nézőpontjából ez azt jelenti, hogy az alkotmány szociológiai értelemben egy egységes és összetartó társadalom szimbóluma, amelyben a politikai elit megőrzi a legitimitás azon értékeit, szimbólumait és normáit a legitimitás biztosítékaiként, amelyek ezt a kohéziót biztosítják. Az Európai Unió erre az integrációra jelen állapotában nem képes. Egyetértve a szerzővel az európai integráció soha nem rendelkezett önálló legitimitációval az európai értelemben vett nép (demos) hiánya miatt. A kulturális pluralitás és a nemzeti államok különbözősége arról árulkodik, hogy Európa a saját politikai és intézményi renddel megjelenő népek megsokszorozódása. Az Európai Uniónak a weberi legitimitás fogalom alapján nemzeti államot helyettesítő transznacionális euró-

[24] Uo. 236.

pai modellé kellene válnia valódi alkotmánnyal, amely talán akkora átalakulást jelentene, mint amit Tocqueville érzékelt a középkori és az újkori társadalom között. Mindez maga után vonhatná a felvilágosodás korától tartó modern területi állam - nemzetállam - végét annak jogi, politikai és társadalmi vonatkozásaival együtt. Jelenleg azonban úgy élünk, hogy még csak nem is mérlegeljük egy transznacionális alapon nyugvó új államszerkezet eljövételét.

Bár a tanulmánykötet rendkívül széles témakörben keresi az alkotmány jogi, politikai és szociológiai értelmén keresztül a modern társadalom kihívásaira adandó válaszokat, abban a szerzők egyetértenek, hogy az újkori alkotmányosságunk a felvilágosodástól jelen lévő és a nyugati demokráciák által elfogadott értékei és elvei már nem jelentenek megoldást a jelenlegi társadalmi problémákra.

IRODALOM

- Mongardini, Carlo (a cura) (2008): *Il senso delle Costituzioni*. Roma.
- Del Giudice, Federico (a cura) (2010): *La costituzione esplicita. La Carta fondamentale della Repubblica spiegata Articolo per Articolo*. IX. edizione. Napoli.